

מי במים ומי באש

“בשונה ממה שניתן לחשוב על עבודת וידאו שמצולמת במרתף, וממה שלימדו אותנו דורות של סרטי אימה, התדר טורד המנוחה לא גרם לי לחשוש שאדם כלשהו יקפוץ פתאום אל תוך הפריים ויבהיל אותי, אלא מילא אותי חשש לגורלם של הספרים עצמם, ולכאבים שהם אולי חשים”. דוד (דוכי) כהן על תערוכתה של הדסה גולדויכט “ביבליוסקופיה”

שיתוף 0

פוסט

הדסה גולדויכט, מתוך עבודת הוידאו “ביבליוסקופיה”, 2024. מוזיאון ישראל

הדסה גולדויכט טועמת ספרים. היא לא מכניסה לפה ולועסת אותם, בכל זאת יש לה כבוד למילה הכתובה והיא אדם מנומס, אבל המוח שלה מקשר בין קריאה לבין חוש הטעם וכשהיא קוראת ספר היא ממש מרגישה את הטעם שלו בפה שלה. התופעה הנורולוגית הזאת, סניסתזיה, עומדת כנקודת ראשית בבסיס העיסוק של גולדויכט במרתפי הספרייה הלאומית. גופה של גולדויכט, עם חושיו השונים ועם כאב כרוני שממנו סבלה במשך שנים רבות, הוא נקודת המוצא לתערוכה שמשלבת גוף וספר, מערכות עצביות ומסועים חשמליים.

הרומן של גולדויכט עם הספרייה הלאומית ארוך שנים, ובשנים האחרונות, ערב התרוקנות הספרייה ומעברה לבניין החדש, החלה גולדויכט לצלם ארוכות במרתפיו של הבניין הישן של הספרייה. בעקבות תהליכים רפואיים שעברה תוך כדי שנות הצילומים, גולדויכט החליטה להתייחס למרתפי הספרייה כאל חלל פנימי של גוף אנושי, ולהתמודד איתו בכלים של בדיקות רפואיות מודרניות. ואם הרפואה היום נוהגת להחדיר מצלמות ומכשירים רפואיים שונים לתוך גוף האדם – למערכת העיכול, לעורקים – כדי לנסות להבין ולפתור בעיות בו, אז גולדויכט בחרה להכניס את המצלמות שלה לתוך מערכות התנועה של הספרייה, המערכות שמובילות את הספרים ממקום למקום, ו"לבדוק" אותן. בשלוש מתוך ארבע עבודות הווידאו שבתערוכה, המצלמה של גולדויכט פועלת כאחד הספרים שבמחסן: היא נוסעת על מסוע הספרים שנמתח לאורך התקרה, היא עולה ויורדת במעלית המשא הקטנה שהובילה את הספרים לאולמות והיא יוצאת לטיול ארוך, ברוורס, על גבי עגלת ספרים ששימשה את הספרנים לקחת ולהחזיר ספרים מהמדפים. המסך הרביעי הוא היחיד שמצולם שלא מנקודת מבטו של ספר נע. המצלמה בו סטטית והתנועה היא של הספרים המגיעים לסיומו של המסוע ונופלים בחבטה אל אזור האיסוף שלהם.

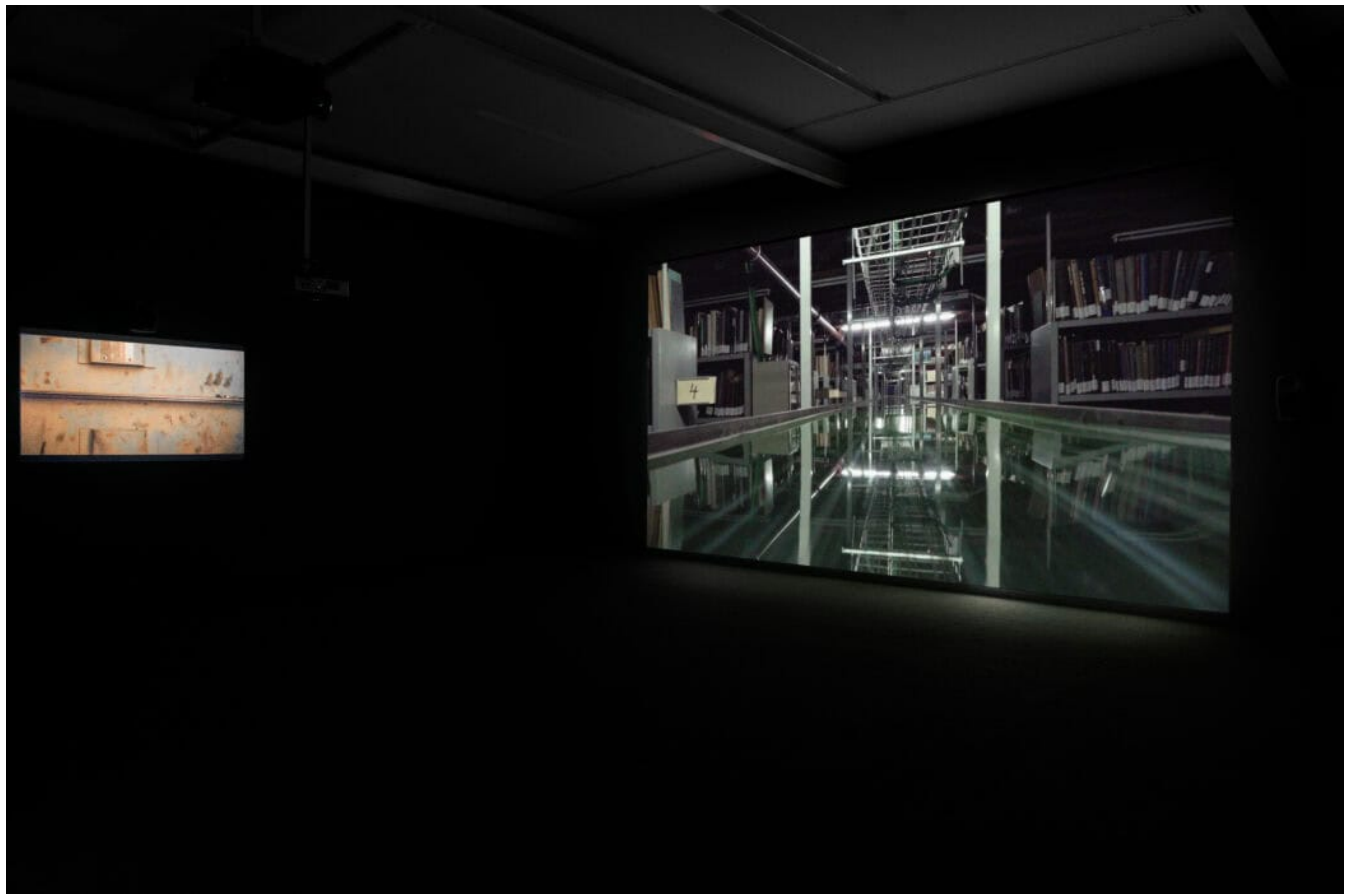
הדסה גולדויכט, פתיחה ומחיקה, 2024. מתוך התערוכה "ביבליוסקופיה", מוזיאון ישראל

לאור התנגשויות אלו ואחרות, נראה שהתחושה העיקרית שליוותה אותי בתערוכה של גולדויכט היא תחושת סכנה. אתה יושב לך במוזיאון נעים וממוזג, נמצא בפסק זמן מהעולם הרועש והקשוח בחוץ, וצופה בעבודת וידאו איטית ונחמדה. שום פיצוצים, שום תנועות חדות, לכאורה ללא שום אלמנט שאמור להפחיד. אבל משהו, אם זה הסאונד של העבודה ואם זו המונוטוניות של תנועות המצלמה במרתפי הספרייה, מייצר חוויה טורדת מנוחה. בשונה ממה שניתן לחשוב על עבודת וידאו שמצולמת במרתף, וממה שלימדו אותנו דורות של סרטי אימה, התדר טורד המנוחה לא גרם לי לחשוש שאדם כלשהו יקפוץ פתאום אל תוך הפריים ויבהיל אותי, אלא מילא אותי חשש לגורלם של הספרים עצמם, ולכאבים שהם אולי חשים. גופה הכואב של גולדויכט עצמה, שבחלק מזמן העבודה על התערוכה לא הייתה מסוגלת ללכת מרוב כאב, משתקף פה בחריקות ובכאבים שחווה כביכול גופה הענק של הספרייה, שחווים הספרים. שלושה מתוך המסכים במיצב הווידאו מציגים לנו פנים שונות של סכנה, חלקה עמומה וקצת מדומיינת, שמאיימת על הספרים.

במסך המרכזי והגדול ביותר, בו נוסעת המצלמה על מסוע הספרים, נופלת המצלמה ונכבית בסופו של כל מסוע קצר. ואם לא די בכך, רצפת הלינוליאום המבריקה של המסוע נדמית דרך עדשת המצלמה כמשטח מוצף מים שהספרים שטים בתוכו. במסך קטן שמוצג משמאל, מצלמת המצלמה מתוך מעלית המסע של הספרים, חושפת את המעבר בין הקומות וגם ספר אחד שנתקע במערכת, מי יודע כמה זמן, ולא הגיע ליעדו. במסך שלישי, היחיד שמצולם במצלמה סטטית, הסכנה לספרים הופכת לקונקרטי יותר – הספרים נופלים, מתנגשים בקירות המסוע ואחד בשני, ונראה שרק במקרה, ובעזרת רגישותם של עובדי הספרייה שהדביקו שטיח בתחתית המסוע, כל הספרים יוצאים מזה ללא נזק חמור לפינותיהם ושלמות דפיהם.

חיים באר כתב פעם על פגיעותם של הספרים: "בקלות הם נמקים מטחב ומרטיבות, אובדים במים, מחוררים ככברה על ידי תולעים, נאכלים באש, ולמרות שהגווילים נשרפים, האותיות תמיד פורחות באש. די בספר אחד ששורד, שנחבא אי שם במסתרים, שניצל בדרך נס או במקרה מידי מבקשי נפשו, כדי שאפשר יהיה לחזור ולשכפל אותו ולהפיץ אותו לכל דורש".¹ ובאמת נייר פגיע בכל כך הרבה צורות, אבל בשונה ממסמכים ארכיוניים חד פעמיים, או יצירות אמנות, ההדפסה ההמונית של ספרים גורמת לכך שהיכולת של ספר מסוים להיאבד מההיסטוריה קטנה הרבה יותר מאשר סוגי חומרי אחרים. זה עדיין יכול לקרות, אבל נדיר. אך למרות שרידותם הרבה, רבים מאיתנו מייחסים חשיבות רבה, כמעט קדושה, לספר מודפס באשר הוא ספר. אדם כלשהו, מתישהו בהיסטוריה, איגד משהו שהיה חשוב לו למסור לעולם (ואחת היא אם מדובר ביצירה, הגות, מחקר או דברים אחרים שאנשים מדפיסים בתוך ספרים) והתאמץ עד מאוד להדפיס ולכרוך אותו כדי שהוא יגיע עד אלינו. כל ספר הוא תוצר של מאמץ אנושי, גדול מאוד לעיתים, וראוי לתת כבוד למאמץ הזה. הפעילות האנושית בנוגע לספרים לא נגמרת ברגע הדפסתם. כל ספר שנכנס לספריה תויק, הודבק במדבקות מזהות, וקיבל מקום משלו על מדף הספרים במחסן. גם אחרי התהליך הזה, עם כל הזמנה של ספר לאולמות הקריאה החל תהליך שלם של איתורו, שליפתו מהמדף, שליחתו לעמדות הספרנים באולמות, והגשה שלהם של הספר לרשותו של המעיין. כך כל ספר, אובייקט חומרי לכאורה, הוא סך ידע אנושי ומאמצים אנושיים שהתאחדו יחד לכתיבתו, הפקתו והנגשתו לקורא.

**הדסה גולדויכט, מראה הצבה מתוך התערוכה "ביבליוסקופיה", מוזיאון ישראל, 2024. צילום:
זוהר שמש**

בשונה ממרתפיו האפלים של בניין הספרייה הישן, הבניין החדש של הספרייה הלאומית, שנחנך השנה בסמוך למשכן הכנסת, הוא בניין מרהיב ביופיו, שאולמות הקריאה שלו מוצפים באור טבעי, והמחסן הרובוטי החדש, המתנהל ללא מגע יד אדם, מלא באור ניאון בוהק. זה באמת בניין יפה מאוד, ואני אישית מבלה פה הרבה מימי יחד עם רבים רבים אחרים (הבעיה הגדולה ביותר בבניין החדש היא היכולת לתפוס כיסא, ישנה מצוקה של ממש בעניין), אבל מטבע הדברים בבניין חדש, יוקרתי ועם ניחוח זר ובין לאומי, מאבדים חלק מהקסם ההיסטורי והנוסטלגי של הבניין הישן. בשיחה עם בחור צעיר, בן 19 בסך הכל, הוא הסביר לי שקשה לו להתרגל לבניין החדש כי בישן הוא צבר שעות רבות של מחקר וכתובה כשכתב את עבודת הגמר שלו בבגרות בהיסטוריה. ואם בחורים בני 19 כך, מה יגידו הארזים הוותיקים?

אבל בואו נעזוב את אולמות הקריאה ונחזור למרתפים, בני דודיהם הרחוקים של המרתפים שגולדויכט תיעדה. בשונה מהאינטימיות האנושית בבניין הישן, המחסן החדש תוכנן מראש כך שיהיה לו חלון הצצה שיחשוף אותו למבקרי הספרייה. בעבר המחסן היה חלק בלתי

נראה וסגור לקהל, והיום, גם כחלק מאידיאולוגיה של שקיפות ושל חשיפת האוצרות, הצפייה במחסן הופכת לנקודת חובה בכל סיור בספרייה. אבל לאחרונה נחשף חלק מהמחיר של מעבר למחסן רובוטי ללא מגע יד אדם: אחד מארבע העגורנים של המחסן המשוכלל התקלקל בתחילת אוגוסט, וברגע אחד הפכו רבע מספרי הספרייה, האוצרות שהיא אוגרת בדי עמל כבר עשורים רבים, לבלתי נגישים לחלוטין. במשך כשבועיים התנהלה הספרייה כשרבע ממחסן הספרים שלה מושבת ורשימת ההזמנות שלא נענו הלכה והתארכה. תקלות קורות, אני בטוח שגם המחסן הישן שפע תקלות, אבל במערכת אנושית בני אדם יכולים לפעמים לעבוד קשה יותר ולעקוף חלק מהבעיות שנגרמו מהתקלה, ופה עובדי הספרייה היו פשוט חסרי אונים מול חיית המתכת, חיית הברזל, מפלצת ענקית מוארת ומתויירת – שפשוט הפסיקה לעבוד.

באחד ממסכי הווידאו של גולדויכט נוסעת המצלמה לאחור במשך כ־90 דקות בין מדפי הספרים במרתפים. זוהי ירושלים של מטה של הספרייה – כמו שבאולמות הקריאה ישנם מדפי ספרים, הרי שכך גם במחסן. המצלמה מונחת על אחת מעגלות האיסוף של הספרנים, מתגלגלת לאיטה בין מעברי הארונות ופונה מדי פעם. סידור הספרים לא אידיאלי, לא מושלם, אבל הוא אנושי ביותר. על כל ספר מודבקות מדבקות שמזהות אותו ואת מקומו, ועל המדפים תלויים מדי פעם גם לוחות שנה, פוסטרים ותמונות אישיות. קנה המידה של המדפים ושל המעברים מותאם למידת אדם, ובמרחק הושטת יד אפשר להגיע לכל ספר. לא כל אחד, כלומר, המחסן לא מיועד לאורחים מבחוץ, אבל עובדי הספרייה ישמחו להביא עבורך את הספר שאותו הזמנת מאחת הקומות למעלה. ברור שמבחינת ניהול מקום חסכוני ונגישות מהירה יותר לכל ספר – הרובוט החדש והעצום עדיף עשרת מונים, אני לא חושב שיש שאלה כזאת בכלל, אבל במסדרונות שלו לא ייתכנו חיים, אין שם אפילו מספיק חמצן לזה – הספרים מוגנים מכל משמר מפני הידלקות שריפות במחסן.

שריפות הטרידו מאוד גם את מתכנני הבניין הישן, זה שהיה בו מספיק חמצן לחיי העובדים בו – וגם להתפתחות שריפות, ועבודה אחת בתערוכה (חריגה באופייה והיפה ביותר בעיני) מתייחסת דווקא לחשש הזה. התערוכה ברובה היא מיצב וידאו רב ערוצי, ארבע עבודות וידאו שמתחברות לשלם אחד. אבל לצד הכניסה, במקום די נסתר שאולי חלק מהמבקרים מפספסים, מסתתרת עבודה נוספת – “מקרא (חיווט מחדש)”. כשפונה הבניין הישן של הספרייה גולדויכט הצליחה לקנות חלק מהמערכות הישנות שלו, שהפכו לחסרות שימוש. אחת ממערכות אלו כללה את לוח הבקרה של מערכת גילוי האש בבניין. במקור התריע הלוח באמצעות הדלקת נורות על חשד לשריפה באזורי הבניין השונים, אך הוא שבק חיים זה מכבר, ועם פינוי הבניין הפך רלוונטי עוד פחות – מפת סכנות בבניין לא פעיל. גולדויכט לקחה את אותו לוח, שכולל מפות של כל קומה בבניין, חיוטה מחדש את חוטי החשמל המדליקים את הנורות ונתנה להם משמעות חדשה שחילצה מראיונות עם עובדי הספרייה. כחלק מרצף ראיונות ארוך שערכה עם עובדי הספרייה, וצפוי להתפרסם בקטלוג התערוכה, ביקשה מהם גולדויכט לתאר את שגרת הפעילות היומית שלהם באזורי הבניין. בתפקידו החדש של הלוח נדלקות הנורות בבניין על פי שגרת הפעילות של כל עובד שהתראיין לפרויקט. מערכת התראת האש העתיקה הפכה למערכת ארכיונית של תיעוד פעילות אנושית, זרימת הדם בצינורות הספרייה. פעולתם של עובדי המרתפים, שבבניין החדש כבר לא קיים צורך בעבודתם זו, הפכה למפה מקודדת ומרגשת המאירה פינות חשוכות.